

ՀՏԴ 809.198.1Հայոց լեզու**Օֆելյա ԲԱԲԱՅԱՆ****ԱրՊՀ, ակ. Ս.Աբրահամյանի անվան հայոց լեզվի ամբիոն, ք.գ.թ.,
պրոֆեսոր****E-mail: o.e.babayan@mail.ru**

**ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՅ ԲԱՌԱԿԱԶՄԱԿԱՆ ՈՒ
ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ
ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ**

Գրաբարում նախդիրն առանձին խոսքի մաս է, գործածվում է թե՛ր հոլովների հետ, արտահայտում քերականական իմաստ: Գրաբարում նախդիրները նաև ածանցական կիրառություն ունեն: Հոդվածում ներկայացվում են գրաբարի նախդիրները (առ, գ, ընդ, ըստ, ի(յ), գ), նրանց բառակազմական ու քերականական գործառնությունները: ՆՀԲ-ից և Հ.Աճառյանի ՀԱԲ-ից առանձնացվել են բառեր, որոնց մեջ նախդիրը երկրորդական բառակազմական ձևույթ է: Նախդիրների քերականական գործառնությունը դրսևորվում է շարահյուսական մակարդակում: Աշխարհաբարում գրաբարի նախդիրները պահպանվել են գրաբարյան քարացած նախդրավոր կառույցներում: **Բանալի բառեր**¹ գրաբար, նախդիր, բազմիմաստ, նախադրություն, բառակազմական արժեք, նախածանց, խոսքի մաս, քերականական գործառնություն, կապ, սպասարկու բառ, լրացական հարաբերություն, շարահյուսական մակարդակ:

Օ.Բաբայան

**ПРЕДЛОГИ, ИХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ И
ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ В ГРАБАРЕ
(В ДРЕВНЕАРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ)**

Предлог в грабаре (в древнеармянском языке) является отдельной частью речи, используется с косвенными падежами, выражает грамматическое значение. В грабаре предлоги также имеют префиксальное применение. В статье представлены предлоги грабара (առ, գ, ընդ, ըստ, ի(յ), գ), их смысловые и грамматические функции. Из «Нового словаря древнеармянского языка» и «Этимологического коренного словаря армянского языка» Гр. Ачаряна были выделены слова, в которых предлог имеет вторичную словообразовательную функцию.

Грамматическая функция предлогов отображается на уровне синтаксиса. В аишхарабаре (в новоармянском языке) предлоги грабара сохранились в окаменевших префложных структурах.

Ключевые слова: грабар (древнеармянский язык), предлог, многозначный, словообразовательное значение, префикс, приставка, часть речи, грамматическая функция, служебное слово,

дополнительное отношение, синтаксический уровень.

O. Babayan

**PREPOSITIONS AND THEIR DERIVATIONAL AND
GRAMMATICAL FUNCTIONS IN GRABAR
(ANCIENT ARMENIAN LANGUAGE)**

The preposition in Grabar (in ancient Armenian) is a separate part of the word, is used in indirect cases, expresses grammatical meaning. In Grabar (antient Armenian) prepositions are also prefixed application. The article presents the antiant Armenian prepositions (առ, գ, ընդ, ըստ, ի(յ), զ) and their semantic and grammatical functions. From New Armenian Dictionary and Armenian Etymological Dictionary of H. Acharian are highlighted words in which the preposition has a secondary derivational form.

The grammatical function of prepositions is displayed at the syntax level. In Ashkharabar (in the New Armenian language) the prepositions of the Grabar are preserved in the petrified prepositional structures.

Keywords: Grabar (ancient Armenian), preposition, polisemantic, word-formative meaning, prefix, part of speech, grammatical function, communication, service word, additional relation, syntactic level.

Գրաբարում նախդիրը առանձին խոսքի մաս է, գործածվում է թեք հոլովների հետ, արտահայտում քերականական իմաստ: Նախդիրների ուսումնասիրությունը սկսվել է Դիոնիսիոս Թրակացու «Արուեստ քերականութեան» աշխատության թարգմանությունից, հայ մեկնիչների ուսումնասիրություններից: Սկզբնապես նախդիրներն ու նախադրությունները չեն տարբերակվել, կոչվել են **նախադրություն**, որը հունարենի համապատասխան խոսքի մասի անվանման պատճենումն է: Հետագայում գրաբարի քերականության համար տարբերակվել են **նախդիրն ու նախադրությունը**: Մ. Աբեղյանը դրանց համար գործածել է **կապ** եզրույթը. նախադրություն կոչել է նախադաս գործածվող կապերը, ետադաս գործածվողներն էլ անվանել է ետադրություն:¹

Հ.Աճառյանը նշել է. «Նախդիր և նախադրություն, մանավանդ նախադրություն և մակբայ շատ են շփոթվում թե՛ միևնույն լեզվի մեջ և թե՛ մանավանդ լեզվից դուրս»: Ըստ նրա՝ «Նախդիր են կոչվում մի կամ երկու և երեք ձայներից բաղկացած այն բառիկները, որոնք իբրև բառ առանձին գոյություն չունեն և որոնց իմաստն էլ շատ ընդհանուր և շարժական է, սակայն միանալով գոյականների և դերանունների զանազան հոլովների հետ՝ ստանում են որոշ և հաստատուն նշանակություն:Բսկ նախադրությունն այն անփոփոխ բառն է, որ ունի առանձին իմաստ և միանալով գոյականների և դերանունների հետ որոշում է նրանց այս կամ այն պարագան և այս հանգամանքով կապում նրան բայի հետ»:²

¹ Մբեղյան Մ., Երկեր, Զ հատոր, Երևան, 1974, էջ 107,298:

² Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Երևան, 1965, էջ 60:

Հենվելով նախորդ շրջանի քերականների ձեռքբերումների և ուսումնասիրությունների վրա՝ Ա. Աբրահամյանը ևս ներկայացրել է նախդիրների և նախադրությունների խոսքիմասային առանձնահատկությունները, յուրաքանչյուր նախդիրի քերականական գործառույթները:¹

Ըստ լեզվաբան Վ. Քոսյանի՝ նախադրություններն ու նախդիրները, որպես սպասարկու բառեր, լրացական հարաբերություն են արտահայտում: Նախադրությունները նախդիրներից տարբերվում են՝

1. հոլովառությամբ. նախադրությունը դրվում է այս կամ այն հոլովի վրա, իսկ նախդիրները (բացի ց-ից) կարող են դրվել երկու կամ ավելի հոլովների հետ:

2. Նախադրությունները իմաստային սահմանափակություն ունեն, նախդիրները՝ ոչ: Եթե նախադրությունները մեծ մասամբ մենիմաստ են, ապա նախդիրները հիմնականում բազմիմաստ են:²

Գրաբարի նախդիրներն են՝ *առ, գ, ընդ, ըստ, ի(յ), ց*:³ Հ.Աճառյանը *առ, ընդ, ըստ, ի* նախդիրները համարել է բնիկ հայերեն բառեր, որոնք ծագել են նախահիմք լեզվի համապատասխան ձևերից, իսկ *գ* և *ց* նախդիրները ենթադրաբար է համարել բնիկ հայերեն բառ, քանի որ լիովին հավաստի չի համարել նրանց նախահիմք լեզվի համապատասխան ձևերը: Այսպես՝

Առ. նախդիր կամ նախադրություն, որ զանազան հոլովներով զանազան նշանակություններ է ստանում . ծագել է հնիւ. par-ձևից:⁴

Զ. նախդիր՝ որ կցւում է բառասկիզբը հայցական, պատմական և պարառական հոլովները կազմելու ժամանակ, բայց մանաւանդ գործածւում է իբրև սաստկական և կամ զօրացուցիչ: Իր շատ ճոխ գործածությունից դատելով՝ պետք է լինի բնիկ հայ: Բայց որովհետև զ ձայնով սկսող հայերեն բառերը կամ փոխառութիւն են և կամ դեռ մեկնուած չեն, ուստի յայտնի չէ, թէ ինչ պիտի լինէր սրա հնիւ. ձևը: Ենթադրում է, որ ծագել է հնիւ. q'h ձևից:⁵

Ընդ. Ընդարձակ գործածութիւն ունեցող նախդիր: Բնիկ հայ բառ հնիւ. anti ձևից, որ ներգոյականն է ant-«երես, ճակատ, առաջակողմ» բառի:⁶

Ըստ. Նախդիր, որ ունի զանազան նշանակություններ յաջորդ բառի հոլովի համեմատ: Բնիկ հայ բառ՝ հնիւ. posti ձևից:⁷

Ի. նախդիր ներգոյականի, նախդրիւ հայցականի և բացառականի. ձայնաւորի մօտ դառնում է յ (երկուսն էլ հնչմամբ նախապէս նոյն էին):

¹ *Աբրահամյան Ա.*, *Գրաբարի ձեռնարկ*, Երևան, 1964, էջ 228-262:

² *Քոսյան Վ.*, *Գրաբարի բառակապակցությունները*, Երևան, 1980, էջ 166:

³ *Աբրահամյան Ա.*, *Գրաբարի ձեռնարկ*, Երևան, 1964, էջ 228: *Աճառյան Հ.*, *Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի*, Երևան, 1965, էջ 70:

⁴ *Աճառյան Հ.*, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. Ա, Երևան, 1971, էջ 247:

⁵ *Աճառյան Հ.*, *Հայերեն արմատական բառարան*, , հ. Բ, Երևան, 1973, էջ 75:

⁶ *Տե՛ս նույնը*, էջ 122-123:

⁷ *Տե՛ս նույնը*, էջ 133:

Բնիկ հայ բառ, որ հաւասարապէս կարող է գալ հնիւ. in կամ en ձևից վերջաձայն n-ի անկումով:¹

Յ.«մինչև», նախ իբր նախդիր տրականի (ասէ ցնա): Թուի բնիկ հայ բառ՝ հնիւ. ad նախդիրից որ նշանակում է «մօտը, դեպի, առ, ց»: Մեր մէջ հնիւ., ad-դարձել է ad=sk' և տուել է թերևս g:²

Նախդիրները գործածության լայն շրջանակներ են ունեցել հայ հին մատենագրության մէջ: Ինչպէս նշում է Գ. Մանուկյանը, նախդիրների «գործածությունը ոչ միայն պայմանավորված է գրաբարի որևէ լեզվական փուլի առանձնահատկությամբ, այլև հեղինակի լեզվի և ոճի յուրահատկությամբ, գրվածքի բովանդակությամբ»: Նա նկատում է, որ 5-րդ դարում, երբ դրսևորվել է հունաբան հայերենը, նախդիրների գործածությունը բավականին ակտիվացել է, ուժեղացել է **առ, ընդ, ըստ** նախդիրների նախածանցական կիրառությունը, նախդիրներով կազմվում են բազմաթիվ դարձվածքներ: Նախդրագործածությունը նպաստում է բացահայտելու լեզվական փուլերի նմանություններն ու տարբերությունները, բնութագրելու այս կամ այն մատենագրի գրվածքների լեզվի և ոճի առանձնահատկությունները, ներկայացնելու գրաբարի և խոսակցական լեզվի ներթափանցումները: Ըստ նրա՝ «Համաժամանակյա և տարժամանակյա կտրվածքով նախդրագործածության հաճախականության բացահայտմամբ որոշվում է գրաբարի «պոլսացիան»՝ բաբախումը՝ ինչպէս կոնկրետ ժամանակաշրջանում, այնպէս էլ դարերի ընթացքում»: Նա նախդիրները համարում է գրաբարի և աշխարհաբարի բաժանարար գիծ: Երբ նախդիրները դադարել են գործել, վերջնականապէս հաղթանակել է աշխարհաբարը:³

Ըստ Հ. Աճառյանի՝ նախդիրները հնդեվրոպական լեզվի մէջ առանձին, անկախ հոլովված բառեր էին, որոնք կորցրել են իրենց ինքնուրույնությունը, շեշտից զրկվել, դարձել երկրորդական բառեր, գրեթե հավասար մասնիկներին:⁴ Փաստորեն նրանք հանդես են եկել և՛ բառակազմական և՛, քերականական գործառույթներով:

Հայերենում ևս դեռ շատ վաղ ժամանակներում նախդիրները կիրառվել են նաև ածանցական նշանակությամբ: Որոշ բառերում այդ մասնիկները շատ սերտ են ձուլվել բառարմատին, և անցումը գրեթե չի գիտակցվում, ինչպէս՝ ընկեր (**ընդ**-կեր), (**ը**) ստանձնել, զառամ, զարդ, խրգանք, ջայգ և այլն: Նախդիրների ածանցական կիրառությունն ընդհանուր երևույթ է նախդիրներ ունեցող լեզուներում: Այսպէս, օրինակ, ռուսերենում համարյա

¹ Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. Բ, Երևան, 1973, էջ 235:

² Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. Դ, Երևան, 1979, էջ 446:

³ Տե՛ս Մանուկյան Գ., Գրաբարի նախդիրները և նրանց գործածությունը հայ պատմագրական երկերում (V-XI դարեր), Երևան, 2002, էջ 4:

⁴ Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Երևան, 1965, էջ 61:

բոլոր նախդիրներից առաջացած նախաձանցներ կան, որոնք գործուն են և լայն կիրառություն ունեն ժամանակակից ռուսերենում:¹

Այսպես՝ ռուսերենում **за** նախամասնիկը ցույց է տալիս սաստկություն (за-допо=շատ վաղուց), որին հայերենում համապատասխանում է **զ**-ն: Ձ «գորացուցիչ» մասնիկը հետզհետե կորցրել է իր այդ իմաստը, այն կարելի է զգալ միայն, երբ կրկնությամբ գործածվում է՝ արմանք-զարմանք (արմանալ-զարմանալ), դժվար է կոդմնորոշվել, որ **զարկանել** բայը **հարկանել** բառից է, կամ էլ **զգալ**, **զգաստ**, **զգոն**, **զեկուցանել** (զեկուցել) բառերը **զալ** բառից և նրա անցյալ կատարյալի **էլ** հիմքից: Նույնիսկ հինգերորդ դարում շատ բառերի մեջ մթագնած է **զ**-ի գործածությունը (**զ**-երծ, **զե**րծանիլ): Ղարաբաղի բարբառում **զ**-ն պահպանվում է զինքը, զիրաւ տալ (վերան փաթաթել) ձևերում:² Շնչեղ խուլ բաղաձայններից առաջ **զ** մասնիկը փոխվում է **ս**-ի (թափիլ-սթափիլ), քոլ –սքոլել, փոել-սփոել և այլն): Այլ բաղաձայններով սկսվող բառերի դեպքում նախորդ բաղաձայնը ընկնում է, ավելանում է **զ**-ն (հատանել-զատանել, հեղուլ-զեղուլ):³ Թվարկենք բառեր «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի» բառարանից (այսուհետև՝ ՆՀԲ)՝ զականեմ, զահանդիմ, զանց, զառանց (անանցանելի), զարթուն, զարկանեմ, զարտուդի, զգետնեմ, զելանեմ, զետեղանեմ, զուր և այլն,⁴ Հ. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանից» (այսուհետև՝ ՀԱԲ)՝ զակատիլ, զայրանալ, զաչաղել, զառանցել, զարգանալ, զարհուրիլ, զարմ, զգածիլ, զեռալ, զեռուն, զիրարել, զկնի և այլն:

Ի(յ)նախդիրը բառակազմական գործառույթ ունի **յ** ձևով ձայնավորով սկսվող բառերից առաջ: Յ նախաձանցով շատ կազմությունների իմաստը մթագնած է, դժվար է բացահայտել սկզբնական «մեջ» իմաստը: Գ. Ջահուկյանը այդպիսի կազմություններ է դիտում յականեմ (ակն, կա նան ականեմ), յաղեմ (աղ, կա նան աղեմ), յանձնեմ (անձն), յերկուանալ (երկու, կա նան երկուանալ), յոել (յուղել, ուղի) և այլն:⁵ ՆՀԲ՝ իսպառ, իսպառագեն, յաղագս, յաճախ, յայսմաուրք, յանգետս, յանիրաւի, յանկարծ, յանձնառութիւն, յարալեզ, յարդարեմ, յարձակիմ, յաւելադրութիւն, յուղարկաւորութիւն: ՀԱԲ՝ յանգ, յապաղել, յաջող, յաջորդ, յաւելուլ, յերիւրել, յոյժ, յոյս, յօրինել և այլն: Ի-ով բառերից իսպառ, իսպառագեն բառերում ի-ն միասին է գրված, ի զուր բառում՝ առանձին, որը հետագայում նույնպես գրվեց միասին: Այդ մասին Հ. Աճառյանը նշում է. «Վերջերս գրաբարի անգիտության պատճառով.... նախդիրները սկսեցին միացնել բառին, օրինակ՝ իզուր, ինկատի, իհարկին»: Նա նշում է նաև Ստ. Մալխասյանի՝ Խորենացու պատմության թարգմանության մեջ

¹ Տե՛ս **Աբրահամյան Ա.**, *Գրաբարի ձեռնարկ*, Երևան, 1964, էջ 229:

² Տե՛ս **Աճառյան Հ.**, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. Բ, Երևան, 1973, էջ 76:

³ Տե՛ս **Աճառյան Հ.**, *Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի*, Երևան, 1965, էջ 71-73:

⁴ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. Ա, Երևան, 1979, հ. Բ, Երևան, 1981:

⁵ **Ջահուկյան Գ.**, *Շարահյուսական ուսումնասիրություններ*, Երևան, 2003, էջ 135:

խիզիայրոց միասին գրված բառը: Ըստ նրա՝ այդ կարգի բառերը պետք է բառարանում նշվեին: Նա նկատում է, որ աղոթքների մեջ սովորական է *յաւիտեանս յաւիտենից* ձևը, որը ի նախորդով պետք է լինի *ի յաւիտեանս յաւիտենից*: Ըստ նրա՝ «կարելի չէ ասել, թե սրանք ներկայացնում են նախդիրի կրճատված ձևը, թե, ինչպես հավատացած եմ, հին աննախդիր ձևերն են»:¹

Յ-ն ածանցական արժեքով քիչ է գործածվում, հիմնականում գոյականների մեջ է ցայգ, ցանկ, ցերեկ: ՀԱԲ-ում նույն բառերն են, իսկ ՆՀԲ-ում՝ ցայգ, ցայժմ, ցայսօր, ցանկ, ցարդ բառերը:

Առ-ը *առա*-ձևով պահպանվել է մի քանի մթագնված հին կազմություններում՝ առագաստ, առասպել, և առ ձևով՝ *առաւաւտ* բառում: **Առ**-ի բառակազմական գործառույթը ընկալելի է որոշ գոյականներում ու բայերում՝ առ-ողջ, առ-աւել, առ-անց, առ-անձին, առ-հաւատչեայ, առ-կայծ, յ-առ-աջ, գ-առ-անցել, գ-առ-իվայր, առ-ընթեր (ընդ-թեր «կողմ»), հնդեվրոպական հիմքերի հետ քիչ է գործածվել՝ *առածիւմ*, *առիւթեմ*, *առլնում*: Հունաբան երկերում հատկապես պատճենումներում հաճախացել է նրա գործածությունը՝ *առարկեմ*, *առդնեմ*, *առձայնեմ* և այլն:² Առ նախդիրը պահպանվել է նաև Ղարաբաղի բարբառում գործածվող «առիս, առիտ, առին «մօտս, մօտդ, մօտը», (քովս, քովդ, քովը) ձևերի մեջ, որոնցից առաջինը առ իս ձևն է, մեկ բառի արժեք ունի: Այդ բառի մեջ կարծես ուղղականը առի ձևն է՝ ավելացրած ս հոդը: Այդ հիմքի վրա էլ կազմվել են մյուս ձևերը՝ առիտ, առին»:³ ՆՀԲ՝ առադրութիւն, առդրութիւն, առաթուր, առարկ, առինչ, առկայանում, առկայուն, առհասարակ, առձեռն, առճակատումն, առոգանութիւն, առօրեայ և այլն: ՀԱԲ՝ առանձին, առանց, առաջ, առաստաղ, առաքել, առէջ, առողջ, առոյգ և այլն:

Ընդ նախդիրը որպես նախածանց գործածվում է *ընդ*-(ընդարմանամ), *ընտ*-(երկրորդական խլացմամբ՝ ընտել), *ըն*-(ընթեռնում), *ըմ*-(ըմբռնեմ) տարբերակներով: Նախածանցական գործառույթամբ ևս կարող են արտահայտվել *ընդ* նախդիրի իմաստները՝ *ընդվզիւմ*, (վիզը մեկին դեմ տալ), *ըմբռստանալ*-դեմ, հակառակ, *ընդաւագեմ* (ավագի տակ ծածկել)-տակ, *ընդել*՝ *ընտրել* (մեկի հետ միասին ելած, ծանոթ, ընտանի)-հետ, միասին, *ընդոստնում* (վեր ցատկել)-վեր, *ընկողմանիւմ* (մի կողմի վրա ընկնել, պառկել-վրա, *ընդգրկեմ* (գիրկն առնել գրկի մեջ առնել)-դեպի, մեջ, *ընդունայն-իսպառ*, *մինչև վերջ*:⁴ ՆՀԲ՝ ընդառաջեմ, ընդարմանամ, ընդբերանել, ընդգրկեմ, ընդդեմ, ընդդիմադրութիւն, ընդդիմախօս, ընդէ՛ր, ընդկրկել, ընդհանուր, ընդհատ, ընդհարումն, ընդհուպ, ընդոստ, ընդունակ,

¹ Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Երևան, 1965, էջ 61:

² Զահուկյան Գ., Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, Երևան, 2003, էջ 135:

³ Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. Ա, Երևան, 1971, էջ 247:

⁴ Տե՛ս Զահուկյան Գ., Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, Երևան, 2003, էջ 131-132:

ընդունիմ, ընդվզեմ, ընդօրինակեմ և այլն: ՀԱԲ՝ ընդարձակ, ընդելուզանել, ընդոծին, ընթեռնուլ և այլն:

Ըստ նախդիրը նախածանցային կիրառությամբ է հանդես գալիս, երբ փոխակերպվում է ըստ+խնդիր կապակցությունը: **Ըստանձնել** բայը ստացվել է **ըստ անձին** կապակցությունից, ունի շեղվող **իր վրա** իմաստը:¹ Բառակազմության մեջ **ըստ** ածանցը հանդիպում է թե՛ ըստ, թե՛ **ստ** ձևով: ՆՀԲ և ՀԱԲ՝ ըստանձնեմ, ըստարտուղիմ, ըստգիտ, ըստգտանեմ, ըստեգրագոյն, ըստերիւրեմ, ըստիրաքանչիւր, ըստիուն, ըստմիոջէք, ըստնմայք, ըստօրէն և այլն:

Նախդիրների քերականական գործառնությունը դրսևորվել է շարահյուսական մակարդակում: Գրաբարում նախդիրները դրվել են թեք հոլովաձևերի վրա, արտահայտել տարբեր հարաբերություններ, ձևավորել լրացումներ, հատկապես բայի: Այդ տարաբնույթ հարաբերությունների մի մասը կարող է արտահայտվել հոլովաձևերով, մի մասն էլ ոչ: Առ, ընդ, ըստ, գ, ի(յ) նախդիրները բազմիմաստ են, կարող են գործածվել տարբեր հոլովաձևերի հետ, արտահայտել բազմազան իմաստներ: Շատ դեպքերում նույն իմաստն արտահայտվում է տարբեր նախդիրներով ու նախդրավոր կառույցներով, բայց տարբեր նախդիրների ձևավորած նույն անդամը իմաստային նրբերանգներ ունի: Սակայն ինչպես նշում է լեզվաբան Վ. Քոսյանը, նկատելի է, որ նախդիրների իմաստները շատ ընդհանուր են, երբեմն ոչ հստակորեն տարբերակված: Այս հանգամանքն է պատճառը, որ հնարավոր է դարձնում նախդիրների գործածությունը մեկը մյուսի փոխարեն: Այսպես՝ նույն իմաստով կարող են գործածվել **ի** և **ընդ**, **ի** և **առ**, **ի** և **ց**, **առ** և **ընդ** նախդիրները:²

Թե՛ ժողովրդական բանահյուսական հատվածներում, թե՛ հայ հին մատենագրության մեջ լայնորեն կիրառված են նախդիրները, որոնք ամենից շատ մասնակցում են բայական անդամների լրացումների ձևավորմանը: Թեք հոլովաձևերի հետ նախդիրների իմաստային դրսևորումները ներկայացրել է գրաբարի հմուտ մասնագետ Ա. Աբրահամյանը:³ Վ. Քոսյանը ավելի մանրամասն և ընդգրկուն է ներկայացրել նախդրավոր կառույցներով արտահայտվող խնդրային ու պարագայական իմաստները գրաբարում:⁴

Առ և **ց** նախդիրները գործածվում են տրական, հայցական, բացառական, գործիական, ընդ նախդիրը սեռական, տրական, հայցական, բացառական, գործիական, ըստ և ի նախդիրները՝ տրական, հայցական, բացառական հոլովների, ց նախդիրը՝ միայն հայցական հոլովի հետ: Նախդրավոր կառույցներով արտահայտվում են հանգման, մատուցման,

¹ Տե՛ս **Ջահուկյան Գ.**, Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, Երևան, 2003, էջ 133:

² **Քոսյան Վ.**, Գրաբարի բառակապակցությունները, Երևան, 1980, էջ 184:

³ Տե՛ս **Աբրահամյան Ա.**, Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1964, էջ 230-262:

⁴ Տե՛ս **Քոսյան Վ.**, Գրաբարի բառակապակցությունները, Երևան, 1980, էջ 182-258:

վերածման, հաղորդման, ուղղության, վերաբերության, փոխադարձ կապի, միասնության, համեմատության, փոխարինության, միջոցի, ներգործող խնդրի, սահմանափակման, որոշյալության, տեղի, պատճառի, ժամանակի, ձևի, նպատակի, հիմունքի, պարառական, չափի և շարահյուսական այլ իմաստներ:

Միջին հայերենում նախդիրների գործածությունը աստիճանաբար դադարել է, իսկ ժամանակակից արևելահայերենին այնքան էլ բնորոշ չէ: Արևմտահայերենը մասնակիորեն պահել է **զ** նախդիրը, հատկապես դերանունների հայցական հոլովում: Արդի արևելահայերենում գրաբարի **ի, առ, ըստ** նախդիրները դիտվում են պարզ կամ արմատական կապեր (ի՝ նպատակի, առ՝ ժամանակի, սակավ դեպքերում՝ վերաբերության, ըստ՝ հիմունքի): Նրանցից համեմատաբար գործուն են **ի**-ն և **ըստ**-ը (ի բարօրություն, ի գիտություն, ի կատարումն, ըստ օրենքի, ըստ կարգի, ըստ սովորության և այլն): Առ նախդիրը գործածվում է հիմնականում վարչագործարարական ոճում, վիճակագրական, գրասենյակային գրագրության մեջ՝ տրվում է սույնը **առ** այն, **առ** մեկը նոյեմբերի, այլն **առ** ուսումը, **առ** հայրենիքը:¹

Գրաբարի նախդիրները աշխարհաբարում պահպանվել են գրաբարյան քարացած նախդրավոր կառույցներում (ի փառս, ի դեմս, ի հաշիւ, ի տեղի (խմբագրի), ի միջի այլոց//իմիջիայլոց, ի ծնէ, ի հեճուկս, ի վերջոյ, դեմ առ դեմ, մէկ առ մէկ, բառ առ բառ, առ այսօր//առայսօր, առ այն, ըստ արժանւոյն, մի ըստ միոջէ, ըստ իս, ըստ այնմ, ըստ երեսոյթին, ըստ որում, ըստ ամենայնի և այլն: Շատ կիրառություններում նախդիրները միացել են բառերին, վերածվել բառակազմական ձևւոյթի՝ ի ուրախութիւն՝ յուրախութիւն՝ հուրախություն, ի օգուտ > յօգուտ > հօգուտ, ի առաջ > յառաջ՝ հառաջ, վայր ի վերոյ > վայրիվերո, առ անձին > առանձին, օր ըստ օրէ > օրըստօրէ և այլն:

Այսպիսով՝ գրաբարում նախդիրը քերականական իմաստ ունեցող խոսքի մաս է, արտահայտում է բառերի լրացական հարաբերություն: Նախդիրները գրաբարում ունեցել են նաև բառակազմական գործառույթ. մի շարք բառերում նրանք երկրորդական բառակազմական ձևւոյթ են:

¹ **Աբրահամյան Ս.**, *Չթեքվող խոսքի մասերը և նրանց բառային ու քերականական հատկանիշների փոխհարաբերությունը ժամանակակից հայերենում*, Երևան, 1965, էջ 296: **Աբրահամյան Ս., Պառնապյան Ն., Օհանյան Հ.**, *Ժամանակակից հայոց լեզու*, հ. 2, Ձևաբանություն, Երևան, 1974, էջ 493:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբեղյան Մ., Երկեր, Զ հատոր, Երևան, 1974:
2. Աբրահամյան Ա. , Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1964:
3. Աբրահամյան Մ., Չթեքվող խոսքի մասերը և նրանց բառային ու քերականական հատկանիշների փոխհարաբերությունը ժամանակակից հայերենում, Երևան 1965:
4. Աբրահամյան Մ., Պառնասյան Ն., Օհանյան Հ., Ժամանակակից հայոց լեզու , հ. 2, Ձևաբանություն, Երևան, 1974:
5. Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Երևան, 1965:
6. Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. Ա, 1971, հ. Բ, Երևան, 1973, հ. Դ , Երևան, 1979:
7. Աւետիքեան Գ., Միրմելեան Խ., Աւգերեան Մ., Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ.Ա, Երևան, 1979:
8. Մանուկյան Գ., Գրաբարի նախդիրները և նրանց գործածությունը հայ պատմագրական երկերում (V-XI դարեր), Երևան, 2002:
9. Զահուկյան Գ., Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, Երևան, 2003:
10. Քոսյան Վ., Գրաբարի բառակապակցությունները, Երևան, 1980:

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեգիայի անդամ,
բ.գ.թ. Հ. Ս. Ղազարյանը: